

ПІЗНАВАЛЬНА ФУНКЦІЯ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Слідча діяльність є важливим об'єктом пізнання у криміналістиці. Вивчення слідчої діяльності здійснювалося у наукових джерелах насамперед у процесуальному, психологічному та тактичному аспектах.

Під час пізнавальної діяльності встановлюється факт наявності або відсутності злочину, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи. Пізнання спрямоване на встановлення об'єктивної істини, у процесі якого відбувається збирання, дослідження, оцінка й використання доказів.

Р. С. Белкін зазначає, що закономірність виявлення доказів має переважно своєрідний інформаційно-психологічний характер. Це, однак, не означає, що вона не має нічого спільного з гносеологією, з процесом пізнання: виявлення об'єкта, як вичленування його з оточуючого середовища, є вже одним із ступенів пізнання [2, 129].

Пізнавальна діяльність відбувається в процесі взаємодії між такими особами й об'єктами: 1) слідчим і особою, яка вчинила злочинне діяння (чи іншою особою); 2) слідчим і речами (носіями матеріальних відображень про злочин і його учасників). Отже, може бути виділено два види взаємодії: 1) безпосередня взаємодія, у результаті якої здійснюється вплив на особу, яка вчинила злочин, або інших осіб (свідків, потерпілих та інших); 2) опосередкована взаємодія, при якій слідчий через матеріальні об'єкти одержує інформацію про дії, вчинені злочинцем [9, 87, 88]. В. С. Комарков зазначає, що взаємодія людей під час здійснення слідчих дій може бути не тільки безпосередньою (допит, очна ставка, обшук), а й ускладненою опосередкованими ланками, наприклад речовою обстановкою місця події (слідчий огляд, перевірка показань на місці та ін.) [6, 280].

Пізнавальна діяльність слідчого має такі особливості: 1) ретроспективний характер діяльності (здійснюється після вчинення злочинної події); 2) пізнання проводиться у формі доказування (за допомогою кримінально-процесуальних засобів); 3) така діяльність здійснюється спеціальним суб'єктом (дознавач, слідчий, прокурор); 4) пізнання має на меті одержання інформації, що має значення для встановлення істини у справі; 5) засоби здійснення діяльності, визначені у кримінально-процесуальному законі.

Слідча діяльність відрізняється вирішенням численних розумових завдань. У літературних джерелах мали місце намагання, спрямовані на визначення видів таких завдань: пов'язані з виявленням доказової інформації; з висуванням слідчих версій; з оцінюванням доказової інформації; з прийняттям найважливіших рішень [7, 116–118]. Вивчення слідчої практики показує, що існують різні розумові завдання, що вирішує слідчий. Можна запропонувати їх

групування й у такий спосіб: 1) найбільш прості завдання, що вирішуються шляхом одержання додаткової інформації (дефіцит інформації усувається за допомогою її добирання; засоби, способи і джерела одержання інформації відомі); 2) завдання, що вирішуються за допомогою відновлення ходу події (використовується метод ретросказання, створення моделей); 3) завдання, що вирішуються за допомогою рефлексії (імітації мислення учасника взаємодії, контрагента, супротивника); 4) завдання, що вирішуються за допомогою подолання психологічних «бар'єрів» (усунення перешкод смислових, інтелектуальних, емоційних); 5) завдання, що вирішуються шляхом вичленування підзавдань (завдання з планування й організації розслідування).

Пізнавальна діяльність слідчого передбачає використання різних процесуальних та криміналістичних засобів (слідчих дій, тактичних операцій, тактичних комбінацій, техніко-криміналістичних та тактичних прийомів тощо). Тому криміналістика має пропонувати слідчій практиці найбільш оптимальні та раціональні криміналістичні прийоми, їх доцільну послідовність, відповідні програми розслідування або комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для вирішення проміжних завдань розслідування.

Складність та багатогранність пізнавальної діяльності встановлюють певні вимоги й до особи слідчого. Процесуальне становище слідчого, його соціально-рольова функція передбачають необхідність відповідності його особистості певним психологічним якостям (організаторські здібності, самоорганізація, гнучкість мислення, самостійність, спостережливість, відповідальність, акуратність, пунктуальність, тактовність, емоційна стійкість та ін.). У цьому сенсі важливими є пропозиції щодо розробки професіограм слідчого і перевірки наявності відповідних якостей у кандидатів на ці посади. Слід зазначити, що екстремальність умов роботи слідчого визначила високий ступінь значущості його інтелектуальних, волевих і комунікативних якостей. Слідчий, крім цього, є тією особою, яка повинна мати необхідні знання (мати кваліфікацію юриста) і професійний досвід.

Здійснення пізнавальної діяльності передбачає те, що слідчий має бути процесуально незалежним при прийнятті рішень. При провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій він приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення (ст. 114 КПК України).

У літературних джерелах справедливо вказувалося, що, незважаючи на те, що у правовій теорії проблема забезпечення процесуальної самостійності і незалежності слідчого привертала увагу багатьох науковців, практична реалізація цілого ряду пов'язаних з нею питань залишається далекою від вирішення. Значною мірою цьому сприяє недостатньо чітка законодавча регламентація положень процесуальної самостійності і незалежності слідчого й фактична відсутність механізму їх правового забезпечення [1, 5]. Процесуальна самостійність і відповідальність слідчого досліджувались А. П. Гуляєвим. Зокрема, дослідник встановив, що лише 14,5 % з 1200 опитаних слідчих згодні

з практикою затвердження їх постанов начальником, а більшість же (68,9 %) вважають її зайвою, такою, що сковує їх ініціативу [5, 100].

У певних випадках стан процесуальної самостійності слідчого пов'язують з якістю досудового слідства. Зокрема, необгрунтоване обмеження самостійності слідчого при прийнятті рішення про проведення окремих слідчих (процесуальних) дій розцінюється як нерозумне використання людських та технічних ресурсів [4, 2; 8, 131, 132].

Особлива увага в криміналістиці має бути приділена вивченню незаконного впливу на слідчого зацікавлених осіб як своєрідної форми протидії розслідуванню. О. В. Баулін та Н. С. Карпов підкреслюють, що, крім «телефонного права», органи слідства останнім часом гостро відчують незаконний тиск з боку представників численних громадських організацій, асоціацій, профспілок, фондів, які вважають за право втручатися у діяльність слідчих, отримувати від них звіти про свої дії і рішення, вимагати ознайомлення їх з матеріалами справ і брати участь у вирішенні процесуальних питань. Почастішали випадки пікетування приміщень, де працюють слідчі, слідчих ізоляторів, ізоляторів тимчасового тримання, інших об'єктів, у яких необхідно проводити слідчі дії [1, 5]. Б. В. Щур звертається до аналізу досить нових форм протидії розслідуванню (корумповування співробітників правоохоронних органів, використання депутатських повноважень або можливостей засобів масової інформації тощо), які потребують свого дослідження та вироблення механізмів відповідної нейтралізації [10, 176]. Тому пізнавальний процес отримання доказової інформації відбувається у ситуації конфлікту та зіткнення протилежних інтересів. Р. С. Белкін вказує, що протидія розслідуванню передбачає ту або іншу форму спілкування суб'єкта протидії зі слідчим [3, 696].

Останнім часом в Україні відбувається реформування органів кримінальної юстиції. У цьому плані пропонуються й відповідні зміни до процедури здійснення слідчої діяльності. Під гаслами «рівності сторін у кримінальному процесі», «модернізації досудового слідства», «судового контролю», «захисту прав і законних інтересів учасників процесу» з'являються й такі пропозиції, що посягають на процесуальну незалежність слідчого або стосуються обмеження досудового слідства тільки «визнанням вини обвинуваченого».

Необхідно зазначити, що до таких пропозицій треба ставитись з обережністю. «Спрощення» процесу пізнання в розслідуванні злочинів межує із сваволею, порушенням прав громадян та притягненням до кримінальної відповідальності невинуватих осіб. Розслідування злочинів — це специфічний вид пізнання, який має складний, ретроспективний характер і передбачає чітку процедуру використання криміналістичних засобів для отримання інформації.

Література

1. Баулін О. В., Карпов П. С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001.
2. Белкін Р. С. Криміналістика: В 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики. — М.: Юристъ, 1997.
3. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими

- и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистика: Учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; Под ред. Р. С. Белкина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2003.
4. Головинская И. В. Практические проблемы возбуждения уголовных дел // Российский следователь. — 2007. — № 10.
  5. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1981.
  6. Комарков В. С. Проблема общения в тактике следственных действий // Вопросы государства и права развитого социалистического общества. — Х., 1975.
  7. Копвалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Акад. курс: Підручник. — К.: Ін-Юрс, 2004.
  8. Малышева О. А. О гарантиях расширения процессуальной самостоятельности следователя // Проблемы управления органами расследования преступлений в связи с изменением уголовно-процессуального законодательства: Материалы межвуз. науч.-практ. конф. — М., 2008. — Ч. 1.
  9. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. — Х.: Харків юрид., 2007.
  10. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами: Монографія / За ред. В. Ю. Шепітька. — Х.: Гриф, 2005.

УДК 343.9

В. Д. Берназ, П. В. Берназ

КРИМІНАЛІСТИЧНА СТРАТЕГІЯ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

Поширення й активізація організованої злочинності, підвищення її якісного рівня, проникнення в соціальну й політичну сфери громадського життя приводять до інтенсифікації її протидії правоохоронним органам. Протидія здійснюється при підготовці, вчиненні й прихованні злочинів. При протидії найчастіше проявляються елементи організованості, розробляється не тільки тактика протистояння правоохоронним органам, але нерідко на практиці стикаються з діями кримінального світу стратегічного характеру, коли створюються так звані «общаки» для розвитку кримінального середовища, формується інфраструктура, на якій базується злочинна діяльність, організовується підготовка кадрів для поповнення кримінальних рядів і т.п. З розрахунком на перспективу, комплексне використання засобів і методів стає буднями для організованих форм злочинності, збільшується питома вага матеріальних видатків на прогнозування й забезпечення безпеки при здійсненні злочинів. Для чого створюються технічно високо оснащені спеціалізовані групи, які здійснюють як розвідувальні, так і контррозвідувальні заходи по відношенню до дій правоохоронних органів. При цьому використовуються новітні технології, сучасні досягнення науки.

Аналітичний огляд спеціальної літератури й законодавства зазначеної проблеми, а також вивчення стану практичної діяльності слідчих і оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ і інших правоохоронних органів свідчать про те, що в сучасних умовах ефективна протидія злочинності неможлива без системного комплексного підходу до її організації.